

ASA

ASBÜ Sosyal Arařtırmalar
Dergisi

ASBU Journal of Social Research

[Cilt/Volume: 1, Sayı/Issue: 1,
Yaz/Summer 2023]

Klasik Arap Őirinde Gz (Cahiliye-Emevîler-Abbâsîler Dönemi)

*The Eye in Classical Arabic Poetry
(Jahiliyyah-Ummayad-Abbasid Period)*

HÜSEYİN YUSUF

Doktora đrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli niversitesi
h_yusuf520@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-2183-0193>

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliř Tarihi/Received: 03.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07.08.2023

Yayım Tarihi/Published: 15.08.2023

Atıf/Citation

Yusuf, H. (2023). Klasik Arap Őirinde Gz (Cahiliye-Emevîler-Abbâsîler Dönemi). *ASA Dergisi*, 1(1), 106-120.

Yusuf, H. (2023). The Eye in Classical Arabic Poetry (Jahiliyyah-Ummayad-Abbasid Period). *ASA Journal*, 1(1), 106-120.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu makale AHBV Lisansüstü Eđitim Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ayře YILDIZ danışmanlığında hazırlanmakta olan "16.yüzyıl Sonuna Kadar Klasik Arap Őirinde Sevgili Tipinin Klasik Türk Őiri ile Karşılaştırılması" başlıklı tez çalışmasından üretilmiştir.

Öz

Arap Edebiyatının en önemli edebî mirası şiidir. Arapların daha yazıyla tanışmadıkları dönemde başlayan bu şiir; sosyal, kültürel, ekonomik durumları ve yaşam tarzları gibi konularda bizlere geniş ve detaylı bilgi sunan bir türdür. Arap edebiyatı sahası ile ilgilenen ve bu alanda araştırma yapanlar için önemli kaynak olan klasik dönem Arap şiiri, o dönemin kadın sevgili tipi hakkında aydınlatıcı ve bir o kadar da önemli bilgiler içermektedir. Klasik Arap şiirinde göz unsuru Cahiliye döneminden itibaren aşk şiirlerinin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Eski dönem Arap şiirinde daha ziyade somut anlamıyla işlenen gözün, fiziksel görünüşü, rengi ve büyüleyici etkisi üzerinde durulduğu görülür. Bu çalışmada Cahiliye döneminden Abbâsîler dönemine kadar geçen sürede şiir yazmış on ünlü şairin (Şemmâh b. Dirâr, İmru'l Kays, Antara, Zuheyr bin Ebî Sulma, A'sa, Araci, Ömer b. Ebî Rebi'a, Beşşâr b. Burd, Ebu Nuvâs, Elve'vâ' ed-Dimaşki) şiirlerinden hareketle klasik Arap şiirinde sevgilinin güzellik unsurları arasında önemli bir yere sahip "göz" ile ilgili tespitler yapılmaya çalışılacak, Cahiliye döneminden Abbâsîler dönemine kadar klasik Arap şiirinde gözün benzeyen ve benzetilen ilişkisi açısından kullanımı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Şiiri, Sevgili, Göz, Güzellik Unsuru

Abstract

The most important literary legacy of Arabic Literature is poetry. The genre of poetry, which began when the Arabs had not yet met with writing, provides extensive and detailed information on subjects such as their social, cultural, economic situations and lifestyles. Classical Arabic poetry, which is an important source for those interested in the field of Arabic literature and doing research in this field, contains enlightening and important information about the period's typology of the female lover. The "eye" in classical Arabic poetry has been an indispensable element of love poems since the Jahiliyyah period. It is observed that early period Arabic poetry emphasized the physical appearance, color and enchanting effect of the "eye", thus it was articulated in the concrete sense. In this study, observations will be made about the "eye", which has an important place among the beauty features of the lover in classical Arabic poetry, based on the poems of ten famous poets (Al-Shumakh ibn Dirar, Imrulkais, Antarah, Zuhair bin Abi Salma, Al-A'sha, Araci, Umar ibn Abi Rabi'ah, Bashar ibn Burd, Abu Nuwas, Al-Wawa Al-Dimashqi) who wrote poetry from the period of Jahiliyyah to the period of the Abbasids, and the use of the "eye" in classical Arabic poetry from the Jahiliyyah period to the Abbasid period will be evaluated in terms of its relations and functions as image and simile.

Keywords: Arabic poetry, lover, eye, beauty feature.

Giriş

Güzellik, hayranlık uyandıran, alım, çekicilik ve beğenilen nitelik anlamlarına gelir ve Arapça karşılığı “cemâl”dir. Güzellik, maddi ve manevi olmak üzere iki yönüyle ele alınabilir. İnsan ve doğa güzelliği maddi yönü temsil ederken; iffet, cömertlik ve alçakgönüllülük ise güzelliğin manevi yönünü temsil eder (İbn Manzûr, 1993, s. 686).

Güzellik şiir çerçevesinde ele alındığında, bu olguya karşılık gelen unsurların dönemden döneme, toplumdaki topluma ve kişiden kişiye değişiklik gösterdiği görülür (Dîdî, 1985, s. 58). Her çağda değişim ve gelişim gösteren sosyal kültür, düşünce dünyası ve bölgenin coğrafi özellikleri gibi etkenler güzellik kavramının şekillenmesinde, gelişiminde ve değişmesinde önemli role sahiptir. Bu nedenle güzellik algısı değişkendir. Çağlar boyunca çeşitli evrelerden geçen güzellik algısının Arap şiirindeki yansımaları Cahiliye dönemi (İslam Öncesi) şiiri ile başlar ve günümüz modern Arap şiirine kadar uzanır. Arap edebiyatı tarihinin başlangıcı sayılan Cahiliye dönemi ve onu takip eden Emevîler dönemi (661-750) şiiri, çevresel faktörlerden etkilenerek sert çöl yaşam şartlarının gölgesinde teşekkül etmiştir. Güzellik algısına anlam katan doğa güzelliklerinin bu bölgede nadir olması yüzünden ağırlıklı olarak çöl tasvirlerine rastlanır. Bu dönemlerde bu çetin şartlara rağmen, klasik Arap şairlerinin düşünce ve duyguları üzerinde “kadın” kavramı önemli ölçüde etkindir. Klasik dönem Arap şairleri, güzelliğe dair düşünce ve duygularını kadın aracılığı ile ifade ederek güzel olgusunu kadın güzelliği olarak somutlaştırırlar (Tabbâ, 1993, s. 16).

Klasik Arap şiirinde konu aşk olunca ilk akla gelen, sevgili ve güzellik unsurları olur. Sevgilinin güzellik unsurları kasidelerin giriş kısmında; nesib veya teşbib bölümlerinde ele alınır. Şairler bu bölümde hünerlerini göstererek ideal sevgili tipini sunmaya çalışırlar. Klasik Arap şiirinde -özellikle Cahiliye döneminde- tegazzül bölümlerinde kadın sevgili ile ilgili tasvirlerin gerçek hayattan esinlenerek yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemin şairi çevresel faktörlerden etkilenerek ideal sevgili imajını oluşturmaya çalışır. Sevgilinin terk etmiş olduğu yerin kalıntıları arasında âşığın durup ağlaması, yolculuk esnasında yaşadığı maceralar, uçsuz bucaksız çöl ve onu süsleyen gök cisimleri; hepsi şairin muhayyilesinde harmanlanarak ideal sevgili tipini oluşturmuştur. Bu çerçevede, sevgilinin bedeni, gözü, saçı, beli, dişleri vb. fiziksel güzelliğinin yanı sıra gülüşü, kokusu ve yürüyüşü gibi tavırlarına dair benzetmeler, doğanın ilgi çekici unsurlarından hareketle yapılmış ve Cahiliye şiirinde bir güzellik algısı oluşturulmuştur (Hâşimi, 1960, s. 37-38). Bu oluşan güzellik algısı ise daha sonraki asırlarda taklit edilmiş ve özellikle Emevîler döneminde neredeyse aynı benzetmeler ideal sevgili tipi için kullanılmıştır.

Cahiliye ve Emevîler dönemi şiirinde oluşturulan bu sevgili tipi, daha sonraki asırlarda çevresel faktörler ve diğer milletlerle etkileşimin artmasıyla farklılık göstermeye başlamıştır. Abbâsiler döneminde yeni benzetmeler ve yeni sevgili tipi ortaya çıkarken, Endülüs döneminde ise doğanın etkisiyle daha çok doğa tasvirleriyle ilişkili yeni benzetmeler görülmeye devam etmiştir.

Klasik Arap şiiri incelendiğinde, şairin sevgilinin güzellik unsurlarını tasvir ederken benzetme açısından geleneksel bir yaklaşım sergilediği görülür. Sevgilinin boyunun el-ban ağacına, dişlerinin inciye, gözlerinin ceylan gözüne, saçlarının üzüm salkımına benzetmeler yaklaşık

bütün şairler tarafından tercih edilmiştir. Kalıplaşmış benzetme unsurlarının yanı sıra her asırda kendine özgü yeni benzetmeler de üretildiğini belirtmek gerekir.

Bir Güzellik Unsuru Olarak Göz ve Şiire Yansıması

Klasik Arap şiirinde sevgili tipinin güzellik unsurlarından göz, yüzün en dikkat çekici unsurlarından biridir. Sözsüz iletişimin en önemli enstrümanlarından biri olarak kabul edilir. Gözlerle yapılan işaretler, imalar farklı durum ve koşullarda belirli mesajlar gönderir; gizli duyguları ortaya çıkarır.

Gözler kalbin aynası olma özelliğinin yanında kalbe giden yol olarak da bilinmektedir. İçinde, sevgi, nefret, cesaret, aşk, kin, merhamet gibi duyguları barındırır. Göz vicdanın tercümanı ve güzelliğin kaynağı olarak da tanımlanır (Şalak, 1984, s. 5-8).

Duyu organları arasında hassas bir yere sahip olan gözler, Cahiliye dönemi şiirinden itibaren aşk şiirlerinde önemli ölçüde yerini almış ve hemen hemen bütün şairlerin şiirlerinde teşbih ve mecazlarla gözlerden bahsedilmiştir. Duyu organı olmanın dışında, şiirlerde özellikle güzellik tasvirlerinde önemli bir unsur olan gözler, fiziksel güzelliğin tamamlayıcısı ve hatta güzelliğin özeti olarak kabul edilir (Yanık, 2019, s. 114-115). Göz ile ilgili Arap edebiyatında çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan biri Ebu Mansur E's-Se'âlibi 'nin "*Fıkhu'l-Luga ve Sirru'l-Arabiyye* (Seâlibi, 2000, s. 85-86) adlı eseridir. Yazar bu eserde "göz ve bakış" maddesinde klasik Arap şiirinde karşılan göz ve bakış şekilleri ile ilgili birtakım özelliklerden bahsetmektedir. Yazara göre Klasik Arap şiirinde tercih edilen göz çeşitleri:

- **El-Futur (الفتور):** Baygın gözler. Hasta ve uykusuz gözler; bakışlarda oluşan kırgınlık anlamına da gelir. Cahiliye ve Emevîler dönemi şiirinde bu tür gözler çok kullanılır.
- **Ed-de'ic (الدعج) :** Gözün büyük ve aşırı siyah (kapkara) oluşudur. Zira gözlerin siyah olması Klasik Arap şiirinde özellikle ilk dönemlerinde en önemli unsurların başında gelir.
- **El-haver (الحوار):** Gözün siyah ve beyazındaki fark. Özellikle Cahiliye şiirinde en çok sevilen göz türüdür. Bu tür gözler diğer asırlarda da devam etmiştir. Gözlerin iri ve geniş olması, siyah ve beyazının aşırı olması anlamına gelir.
- **El-kahl (الكحل):** Sürme çekilmeden sürmeli gözüken gözler. Cahiliye şairinin vazgeçemediği göz. Sevgilinin gözleri ceylan ve ahuya benzetilirken gözlerinin sürme olmadan sürmeli olması ayrıca vurgulanır.

Ebu Mansur E's-Se'âlibi ayrıca "*Fıkhu'l-Luga ve Sirru'l-Arabiyye*" bakış şekilleri ile ilgili bilgiler vermektedir:

- **Ramka (رمقة):** Bir insanın herhangi bir şeye gözünün tamamıyla ve doğrudan bakmasına denilir (odaklı bakış).
- **Lahza (لحظة):** Yan bakış, gözün kulak tarafından bakışı. Klasik Arap şiirinde özellikle Cahiliye ve Emevîler dönemi şiirinde vazgeçilmeyen bir bakış türüdür.
- **Lemha (لمحة):** Hızlı bakış. Klasik Arap şiirinin her döneminde görülür.
- **Hadce (حدجة):** Keskin bakış. Cahiliye dönemi şiirinde geçen bir bakış türüdür.

Cahiliye Dönemi Şiirinde Göz

Cahiliye döneminde yazılan şiirlerden hareketle sevgili için en çok kullanılan göz şeklinin, “haver” diye daha önce zikredilen siyah iri gözler olduğu görülmektedir. Bu dönemin şiirinde göz şekil olarak işlevinin aksine aşığa zarar vermez. Genellikle ceylan, ahu, geyik ve yaban sığırı gözüne benzetilir. Ancak işlevi bakımından acımasız ve merhametizdir. Zira göz ile ilişkili bakışlar söz konusu olduğunda kılıç, mızrak ve ok gibi öldürücü aletlere benzetilerek bakışların öldürücü özelliği oluşunu gösterir.

Bu dönemin şiirinde sevgilinin beğenilen göz güzelliklerinden birisi de simsiyah gözlerdir. Siyah gözler şiire sürmeli hâliyle de konu edilmiştir. Cahiliye dönemi şairlerinden Şemmâh b. Dırâr (ö. 643) sevgilinin siyah sürmeli gözlerinin öldürücü özellikli olduğunu ölüm havuzuna benzeterek ifade etmektedir:

أرثنا جياض الموتِ ثَمَّتْ قَلْبُثْ
لنا مُقْلَةً كحلاءِ ظلت تُدِيرُه

(Divan Şemmâh b. Dırâr, 1968, s.16)

Bize ölüm havuzunu gösterdi; o sürmeli gözü bize karşı çevirip döndürüp durduğunda.

Sevgilinin öldürücü özellikli gözleri kadar bakışları da birtakım öldürücü aletlerle donanmıştır. Kılıç, mızrak ve ok gibi öldürücü aletler sevgilinin gözüne, başka bir tabirle bakışlarına sıklıkla benzetilmiştir. Cahiliye dönemi muallâka şairlerinden İmru’l Kays (ö. 544) ayrılık günü sevgilisinin bakışlarının bir ok misali kalbini vurduğunu şöyle ifade eder:

رَمْتَنِي بِسَهْمِ أَصَابِ الْفُؤَادِ
عَدَاةَ الرَّجِيلِ فَلَمْ أَنْتَصِرْ

(Divan İmru’l Kays, 2000, s.621)

Ayrılık (göç) günü (bakışlarının) okuyla gönlümü vurdu ve ben yenik düştüm (yenildim).

Bu dönemin şiirinde sevgilinin gözleri ve bakışları kadar yine gözle ilişkili göz kapakları da öldürücü özelliklere sahiptir. Bu dönemin muallâka şairlerinden Antara B. Şeddâd (ö. 608) sevgilinin göz kapaklarını keskin bir kılıca benzetmektedir:

وَسَلَّتْ حُسَاماً مِنْ سَوَاجِي جُفُونِهِ
كَسَيْفِ أَبِيهَا الْقَاطِعِ الْمُرْهَفِ الْحَدِّ
تُقَاتِلُ عَيْنَاهَا بِهِ وَهُوَ مُعَمَدٌ
وَمِنْ عَجَبٍ أَنْ يَقَطَعَ السَيْفُ فِي الْعَمَدِ

(Şerh Divan Antara, 1992, s.61)

Göz kapaklarından öyle bir kılıç çekti ki sanırsın babasının keskin, bilenmiş kılıcı. O gözler, kınında olan (kılıflı) kılıçla savaşıyor, ne garip, kılıç kınında nasıl keser.

Cahiliye dönemi şiirinde yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere sevgilinin gözleri özellikle bakışları, işlevi bakımından hep öldürücü unsurlar ile ilişkilendirilmiştir. Bu dönemin şiirinde her ne kadar gözler işlevi bakımından öldürücü özellikli olsa da bazen şefkat ile bakan gözlerle de karşılaşılabilir. Bu yüzden ceylan, geyik ve yaban sığırı gibi hayvanların gözüne benzetilir. . Cahiliye döneminin en meşhur şairlerinden biri olan Zuheyr bin Ebî Sulma (ö. 609), sevgilinin gözlerini yaban sığırı gözüne benzetmektedir. Yaban sığırı benzetmesi Cahiliye dönemi şiirinde göz için sıklıkla yapılan bir benzetmedir:

وَأَمَّا الْمُقْلَتَانِ فَمِنْ مَهَابَةٍ
وَلِلذَّرِ الْمَلَاخَةُ وَالصَّفَاءُ

(Divan Zuheyr bin Ebî Sulma, 1988, s.15)

Ve gözleri, sanki yaban sığırı gözü, (teninin rengi) ise saf berrak inci misali.

Şekil bakımından yaban sığırı benzetmesinin yanı sıra sevgilinin ürkek bakışları ceylan bakışlarına benzetilir. Sevgilinin ceylan, geyik, ahu gözüne veya bakışlarına benzetilmesi Cahiliye şiirinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. İmru'l-Kays ünlü muallâkasında şu ifadelere yer vermiştir:

تَصَدُّ وَتُبْدِي عَنْ أَسْبَلٍ وَتَنْقِي
بِنَاطِرَةٍ مِنْ وَحْشٍ وَجَرَّةٍ مُطْفَلٍ

(Ceviz vd, 2017, s.34)

Güzel yüzünü bir kapatıp bir gösteriyordu. Sonra Vecre'nin yavrulu ceylanlarının bakışını andıran ürkek bakışlarla (etrafına bakınarak) korunmaya çalışıyordu.

Cahiliye dönemi sevgilinin gözlerinin diğer bir özelliği de büyü ve sihirli oluşudur. Ancak bu büyü bakışların öldürücü özelliğinde olduğu gibi öldürmek yerine can verme özelliğine sahiptir. Antara B. Şeddâd bir beyitte bu konuya ilişkin şöyle bir ifadeye yer vermiş:

مُهَفِّفَةٌ وَالسِّحْرُ مِنْ لَحْظَاتِهِ
إِذَا كَلَّمَتْ مَيْتًا يَقُومُ مِنَ اللَّحْدِ

(Şerh Divan Antara, 1992, s. 61)

Güzel vücutlu (ince belli düz karınlı), bakışlarındaki o büyü (sihir); ölüyle konuşsa ölü can bulup mezardan kalkar.

Zengin teşbih unsurlarına yer veren Cahiliye şairleri aynı zamanda çeşitliğe de önem vermiştir. Bu dönemin önemli şairlerinden A'şa (ö. 625) sevgilinin sürmeli geyik gözüne benzeyen gözlerini aynı beyitte vadiye benzeterek, bir beyitte birden fazla benzetme ögesi kullanmıştır. Ona göre vadi sevgilinin gözü, vadiye yağan yağmur ise sevgilinin gözyaşlarıdır:

فِيهِنَّ مَخْرُوفُ التَّوْاصِفِ
مَسْرُوقُ الْبُغَامِ وَشَادِنُ أَكْحَلِ

(Divan A'şa El-kebir, 2015, s.157)

Gözleri, sanki sonbahar yağmuru almış vadiler gibi, sanki sürmeli geyik yavrusu gözleri gibi, sesi ise incecik ceylan sesi gibi.

Emevîler Dönemi Şiirinde Göz

Emevîler dönemi tarihine bakıldığında bu dönemde değişime uğrayan en önemli unsurlardan birinin şiir ve dolayısıyla gazel olduğunu söylemek gerekir. Arap şiiri Emevîler döneminde dinî, siyasî ve sosyal alanda yaşanan gelişmelerden etkilenerek yeni temalar üretmiştir. Bu dönemde Arap şiirini etkileyen önemli etkenlerden biri fetihlerden sonra Müslüman olmayan diğer milletlere bir arada yaşamak olmuştur. Bu dönemde çok sayıda metih ve hiciv şairi yetişmiş, siyasi şiir geleneğinin temeli atılmaya başlanmıştır (Yiğit, 2019, s.96).

Emevîler dönemi şiirinde sevgilinin fiziksel imgesi, daha çok kadın vücudunu detaylandıran Cahiliye dönemi şiir geleneğine dayanmaktadır. Her ne kadar gazel bu dönemde gelişim göstermiş olsa da Cahiliye şiirinin geleneklerinden kopamamıştır. Cahiliye döneminde karşımıza çıkan sevgili tipinin, benzerlik bakımından bu dönemde de aynı özellikleri taşıdığını söylemek mümkündür. Emevîler dönemi şiirinde oluşturulan ideal sevgili tipi selefi Cahiliye dönemi sevgili tipinin benzeridir. Bu dönemin şiiri incelendiğinde Cahiliye şiirinde karşımıza çıkan mazmunların aynısının bu dönemde de kullanıldığı görülecektir. İri beden, gümüşü andıran beyaz ten, kum yığımına benzeyen geniş kalça, şimşek gibi ışık saçan bir yüz gibi özellikler her iki dönemin şiirinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan gözler, tıpkı daha önceki asırda olduğu gibi genellikle “haver”dir. Gözler şekil bakımından kara ve iridir; yaban sığırı, ceylan, geyik ve ahu gibi hayvanların gözüne benzetilir. Gözlerle ilişkili ve birlikte hareket eden bakışlar ise işlevsel olarak öldürücü özelliklidir. Sevgili, bakış oklarıyla âşığı avlar.

Sarih gazel türünün önemli temsilcilerinden biri olan Araci (ö. 738), sevgilinin gözlerini şekil ve rengi bakımından bir ceylan yavrusu gözüne benzetmektedir:

فَمَا اسْتَطَاعَتْ غَيْرَ أَنْ أَوْمَأَتْ
نَحْوِي بِعَيْنِي شَادِنٍ أَدْعَجَ

(Divan Araci 1965, s74)

Bana, gözü pek kara bir ceylan yavrusu gözüne benzeyen o gözlerle bakmaktan başka bir şey yapamadı

Şekil bakımından farklı hayvanların gözlerine benzetilen sevgilinin gözleri, Cahiliye dönemi şiirinde olduğu gibi, bu dönemde de yaban sığırı gözüne benzetilmiştir. Bu dönemin en önemli şairlerinden biri olan Ömer b. Ebî Rebi'a (ö. 712) şu ifadelerle yer vermiştir:

وَتَرْنُو بَعَيْنَيْهَا إِلَيَّ كَمَا رَنَا
إِلَى رَبِّبٍ وَسَطَ الْخَمِيْلَةِ جُوْدُرُ

(Şerh Divan Ömer b. Ebî Rebi'a, 1952, s. 90)

Ağacalar arasında yaban sığırı sürüsüne bakan bir yaban sığırı yavrusu bakışını andıran o gözleriyle bana bakıyor.

Siyah ve kapkara gözlü sevgili bu dönemin şiirinde de beğenilmiş ve şiire konu edilmiştir. “Ahver” ile izah edilen bu özellik Emevi şairlerince çok beğenilmiştir. Ancak bu havra gözler bu dönemin şiirinde işlevi bakımından âşık katında birtakım izler bırakmaktadır. Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere, sevgilinin bu siyah gözleri; saça ak düşürürken, taşı bile hasta edebilmektedir. Araci bu bağlamda şu ifadelerle yer veriyor:

مِنَ الْخُورِ لَوْ تَبْدُو لِأَشْمَطِ رَاهِبٍ
تَعَبَّدَ مِمَّا أَحْرَزْتَهُ الصَّوَامِعُ

(Divan Araci, 1965, s. 105)

O ki havra (kara) gözlüdür, bir gözüксе, kilisede ibadet eden (tapınan) rahibin kara saçına ak saç düşer.

Yine aynı şair, sevgilinin ahver (siyah) gözlü olduğunu ve işlevi bakımından bakışlarıyla cansız varlıklar üzerinde bile hastalık izi bırakabileceğini aktarmıştır:

خُورَاءُ لَوْ نَظَرْتَ يَوْمًا إِلَى حَجَرٍ
لَأَثَّرْتَ سَقَمًا فِي ذَلِكَ الْحَجَرِ

(Divan Araci, 1965, s. 238)

Havra (kara) gözlü; bir gün bir taşa baksa, o taş üzerinde hastalık (dert) izi bırakır.

Hasta bakışlı, mahmur veya baygın gözler Cahiliye şiiri döneminde tercih edilen özelliklerdendir. Hasta bakışlı gözler olarak nitelendirilen bu tip gözler Emevîliler tarafından da benimsenmiştir. Ömer b. Ebî Rebi'a sevgilisine seslenirken hasta bakışlı sevgili olarak sesleniyor:

يَا مَنْ لِقَلْبٍ مُتَّبِعٍ كَلْفٍ
يَهْدِي بِخَوْدِ مَرِيضَةِ النَّظَرِ

(Şerh Divan Ömer b. Ebî Rebi'a, 1952, s. 136)

Ey aşkının gönlümü esir alıp ıstırap çektirdiği, hasta bakışlı, narin tenli güzel sevgili.

Bu dönemin şiirinde sevgilinin gözleri ile ilişkili bakışları, âşığın gönlünü etkileyen önemli bir unsurdur. Bakışlar şekil olarak yukarıda da görüldüğü üzere hasta ve baygın şekliyle rağbet görür. İşlev bakımından ise tıpkı Cahiliye şiirinde olduğu gibi âşığın kalbini avlayan önemli bir savaş aletine dönüşmektedir. Bu bağlamda Ömer b. Ebî Rebi'a sevgilinin bakışlarını oka benzetiyor:

فَرَمَّتَنِي بِسَهْمِهَا ثُمَّ دَأَفَتْ
لِبَنَاتِ الْفُؤَادِ سَمًّا نَقِيْعَا

(Şerh Divan Ömer b. Ebî Rebi'a, 1952, s. 183)

(*Bakış*) oklarını bana fırlattı, daha sonra gönül evime dermansız zehrini döktü.

Bu dönemin şiirinde bakışlar sevgililer arasında önemli bir etkileşim aracıdır. Sevgilinin bir defa âşiğa bakması, onu avlamak başka bir tabir ile kendine esir etmek için yeterli olmaktadır. Bu yüzden bakışlar sıklıkla av aletlerinden sayılan, şiirde bir teşbih aracı olan oka benzetilmektedir. Bu benzetme şekli sadece sevgilinin bakışları ile sınırlı olmayıp aynı şekilde âşığın bakışlarına da benzetilmektedir. Ömer b. Ebî Rebi'a bu bağlamda şu ifadelere yer verir:

لَمْ يُحِطِ سَهْمُكَ إِذْ رَمَيْتَ مَقَاتِلِي
وَتَطْيِشُ عَنْكَ إِذَا رَمَيْتُكَ أَسْهُمِي

(Şerh Divan Ömer b. Ebî Rebi'a, 1952, s. 220)

(*Bakış*) Okların hedefi şaşırıyor bana doğru fırlattığında, benim (bakış) oklarım ise sana hiç isabet etmiyor (nedense!).

Cahiliye şiirinde tek tip gözün söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Verilen örneklerden de görüleceği üzere siyah iri göz neredeyse bütün şairlerinin tek tercihi olmuştur. Emevîler döneminde de bu geleneğin devam ettiğini görmekteyiz. Ancak, İslam fetihlerinden sonra özellikle fiziği güzel, beyaz tenli İranlı ve Rum güzellerinde görülen mavi gözün bu dönemin şiirine artık bir güzellik unsuru olarak girdiğini görmekteyiz (Yanık, 2016, s. 124). Başka bir deyişle Arapların mavi göz ile tanışması Emevîler dönemi şiirinde olmuştur. Ömer b. Ebî Rebi'a mavi gözlere ilişkin yazdığı bir beyit şu şekildedir:

سَخَّرَتْنِي الزَّرْقَاءُ مِنْ مَارُونَ
إِنَّمَا السِّحْرُ عِنْدَ زُرُقِ الْعُيُونِ

(Şerh Divan Ömer b. Ebî Rebi'a, 1952, s. 288)

Mavi gözlü bir Mârûnî dilber büyüledi beni, büyü sadece mavi gözlülerde

var.

Abbâsîler Dönemi Şiirinde Göz

Abbâsîler dönemi (750 – 1258), Arap edebiyatının altın çağı olarak bilinmektedir. Yeniliklerin en yoğun şekilde yaşandığı Abbâsî döneminde şiir, şekil ve muhteva bakımından değişikliklere

uğramıştır. Şatafatlı bir yaşam tarzı süren bu dönem şairleri, bir yandan geleneği temsil eden çöl yaşamı, bir yandan da yeni uygarlığın getirdiği ihtişamlı saray hayatı arasında bir yaşam tarzı benimsemişlerdi. Gündelik ve sosyal hayatta yaşanan bu çeşitlilik dolayısı ile edebî hayatın önemli bir unsuru olan şiiri de etkilemiştir. Ancak yaşanan bütün bu gelişmelere rağmen kaside yapısı bozulmamış, eski düzen devam etmiştir. Cahiliye ve Emevîler dönemi şiirinde kasidelerin giriş bölümlerinde sevgilinin terk ettiği yerlerde, kalıntılar arasında durup ağlama geleneği bu dönemin şiirinde de devam etmiştir. Abbâsî dönemi şairleri övgü, mersiye, gazel, züht ve tasvir gibi eski konularda şiirler nazmetmişlerdir. Klasik Arap şiirinin ilk dönemlerinde klasik kasidede bir bölüm olarak karşımıza çıkan gazel, Emevî döneminde yeni koşulların etkisi altında bir tür olarak belirir. Ancak Abbâsîler döneminde gazelde daha önce rastlanmayan yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. O da “el-gazel bi'l-müzekker” adı verilen erkeklere yazılan aşk şiirleridir (İsmail, 1994, s. 337-341).

Abbâsîler dönemi kadın sevgilinin güzellik unsurlarına değinilecek olursa, yeni medeniye dairesinin getirmiş olduğu yeniliklere rağmen köklü bir değişimin olmadığını görürüz. Başka bir deyişle, bu dönemin şairlerinin kadının fizik güzelliğini tasvir ederken deneysel bir yaklaşım sergilediği anlaşılır. Abbâsîler döneminde kadın sevgili daha önceki asırlarda benimsenmiş güneş, ay, dolunay, yaban sığırı, ceylan ve inci gibi unsurlara benzetilir. Abbâsîler dönemi şiirindeki güzel kadın/sevgili şu şekilde tarif edilebilir: “bütün vücut organları birbirine uyumlu, boyu uzun ve ince, beyaz tenli, kara gözlü, iri kalçalı, yüzü dolunaya, saçları gece karanlığına benzer, baygın bakışlı, dişleri ise inci misalidir.” Bütün bu özellikler, daha önceki asırların ideal sevgilide var olan özellikleriyle örtüşmektedir.

Güzellik unsurları içerisinde önemli bir yere sahip gözler ise siyah ve iridir. Bakışlar eski çağlarda olduğu gibi öldürücü unsurlarla donatılmıştır. Her ne kadar eski dönemde göz tasvirleri bu dönemde de aynı özellikte tekrar etmiş olsa da yeni göz benzetmelerinin olduğu da bir gerçektir. Bu dönemde gözler için önemli ölçüde daha önceki dönem şiirlerindeki göz benzetmeleri kullanılsa da yeni benzetmeler de kullanıldığı görülür. Bu yeni benzetmelerden birisi de “nergis”tir. Sevgilinin nergise benzeyen gözleri Abbâsîler şiirinde bir teşbih unsuru olarak karşımıza çıkmaya başlar. Abbâsîler şiiri incelendiğinde, gözler ve bakışların önemli ölçüde şiirde yer bulduğunu görürüz. Göz ve bakışlara verilen önem kadar sevgilinin gözyaşına da önem verilmesi bir başka ilgi çekici konu olarak nitelendirilebilir. Şairler genellikle gözü konu ettiklerinde bakışlardan veya gözyaşından da bahsetmişlerdir. Bu dönemin şiirinde sevgilinin gözyaşları genellikle inci ile ilişkilendirilmiştir.

Abbâsî döneminin en meşhur şairlerinden özellikle hamriyyât şiirleri ile ün kazanmış Ebu Nuvâs (ö. 814) sevgilinin nergis gibi gözlerini ve inciye benzeyen gözyaşlarını şu şekilde tasvir ediyor:

يا قَمْرًا أَبْرَزَهُ مَاتَمَّ
يَنْدُبُ شَجْوًا بَيْنَ أَثْرَابِ
يَبْكِي فَيَذْرِي الدَّرَّ مِنْ نَرْجِسِ
وَيَلْطَمُ الْوَرْدَ بُعْنَابِ

(Divan Ebu Nuvâs, 1953, s. 292)

*Ey matem evinde akranları arasında hüznü bir şekilde ağıt yakan ay (gibi sevgili Canan).
Asma dalına benzeyen parmaklarıyla o gülleri (güle benzeyen yanaklarını) vuruyor ve
ağladığında nergislerinden (nergise benzeyen gözünden) inciler (gözyaşları) döküyor.*

Yeni medeniyetin getirmiş olduğu yeniliklerden şiir de nasibini almıştır. Abbâsîler şiirinde, özellikle sevgilinin güzellik unsurları bağlamında benzetme yönü bakımından çeşitlilikten bahsetmek mümkündür. Gözlerin masum ve bakışların öldürücü olduğunu daha önceki dönemlerde görmüştük. Bu dönemin şiirinde gözlerin de öldürücü özellikli olduğunu görmeye başlarız. Sevgilinin gözleri tıpkı bakış ve gözkapakları gibi bir öldürücü unsura dönüşebilmektedir. Ebu Nuvâs sevgilinin gözlerinden bahsederken gözlerini yaya ve bakışlarını oka benzetmektedir:

قوس المنايا طرفه
واللحظ جُلُّ سهامه

(Divan Ebu Nuvâs, 1953, s. 389)

Gözleri ölüm yayı, bakışları ise ok.

Ebu Nuvâs başka bir beyitte, sevgilinin sadece gözlerinin öldürücü özellikli olduğunu göstermekle kalmayıp gözleri çevreleyen kaş, kirpik gibi unsurların da aynı özellikte olduğunu şöyle ifade eder:

مُدَجَّجٌ بِسِلَاحِ الْحُبِّ يَحْمِلُهُ
طَرْفُ الْجَمَالِ بِسَيْفِ الطَّرْفِ طَمَاحُ
فَالسَّيْفُ مَضْحَكُهُ وَالْقَوْسُ حَاجِبُهُ
وَالسَّهْمُ عَيْنَاهُ وَالْأَهْدَابُ أَرْمَاحُ

(Divan Ebu Nuvâs, 1953, s. 381)

*Sanki aşk silahıyla kuşanmış, gözlerinin güzelliği bakış kılıcını çekmiş. Gülüşü kılıç,
kaşları yay, gözleri ok ve kirpikleri ise mızraktır.*

Sevgilinin gözlerine yakıştırılan diğer bir özellik de, bu dönemin şiirinde yeni bir benzetmelik olarak sayabileceğimiz mey/şaraptır. Daha önceki asırlarda sevgili baygın ve sarhoş gözlü iken bu asırda direkt içki ile ilişkilendirilmektedir. Ebu Nuvâs yanakları narçiçeğine benzeyen sevgilisine şöyle hitap eder:

يامن بمقلتيه العقار وبوجنتيه الجنار

(Divan Ebu Nuvâs, 1953, s. 432)

Ey gözleri mey/ şarap, yanakları gülнар olan.

Her ne kadar yenilikler olsa da daha önce de belirttiğimiz gibi o ceylan/ahu gözüne benzeyen havra gözlü sevgili her dönemin şiirinde beğenilmiş ve sıklıkla konu edilmiştir. Abbâsîler döneminin önemli şairlerinden biri olan Beşşâr b. Burd (ö. 784) sevgilinin siyah gözlerini ahu gözüne benzetiyor:

إِنَّ الِهُمُومَ تَعَلَّقَتْ حَوْرَاءَ كَالرَّشَاءِ الرَّيْبِيبِ

(Divan Beşşâr b. Burd, 2007, s. 200)

Bütün dertler askıya alındı, o gözleri ahu yavrusu gözü gibi havra /kara olan sevgilinin yanında.

وَتَقِيلَةَ الْأَرْدَابِ مُخَطَفَةَ الْحَشَا

مِثْلَ الْعَرَالَةِ مُقْلَتَيْنِ وَجِيدَا

(Divan Beşşâr b. Burd, 2007, s. 186)

Geniş kalçalı, iri vücutlu, gözleri ve boynu sanki ahu boynu ve gözü.

Büyülü ve sihirli; baygın ve hasta bakışlı gözler Klasik Arap şiirinin her döneminde beğenilmiştir. Daha önceki asırlarda örneklerini gördüğümüz bu tip gözler Abbasîler tarafından da tercih edilmiştir. Abbâsîlerin önemli şairlerinden Elve'vâ' ed-Dimaşki (ö. 980) sevgilinin sihirli ve hasta gözlerini şu şekilde ifade eder:

أُنْظِرْ إِلَى السِّحْرِ فِي عَيْنَيْهِ وَالذَّعْجِ

كَأَنَّ أَجْفَانَهُ مَرَضَى مِنَ الْعُنْجِ

(Divan Elve'vâ' ed-Dimaşki, 1991, s. 67)

Siyah iri gözlerindeki büyüye baksana, sanki göz kapakları naz ve cilveden dolayı hasta.

Sonuç

Klasik Arap edebiyatında göz ve buna bağlı olarak bakış, Cahiliye döneminden itibaren aşk şiirlerinde görülmeye başlamıştır. Benzetme unsurları bakımından rengi siyah olan nesnelere özellikle de hayvan gözüne benzetilmesi her asırda karşımıza çıkmaktadır. Klasik Arap edebiyatında şiire konu olan “göz” kavramının karşıladığı anlam ilk dönem (Cahiliye) Arap döneminden Abbâsîler dönemine kadar olan süreçte medeniyet değişimi olmasına rağmen ciddi bir değişime uğramamıştır. İlk dönem Arap şiirinde sevgiliye yakıştırılan siyah/kara gözler ve benzerlikleri her üç asırda aynı şekilde devam etmiştir. İri siyah gözler, ahu gözüne benzeyen gözler gibi benzetmeler kesintisiz bir şekilde bütün asırlarda devam etmiştir. Bunun yanı sıra aşğın gönlünü bir ok misali avlayan bakışlar da her asırda kendini göstermiştir. Emevîler döneminde başka milletlerle etkileşimin artması ile birlikte mavi gözün şiire artık bir güzellik unsuru olarak girdiğini görmekteyiz.

Klasik Arap şiirinin ilk dönemlerinde göz için kullanılan benzetmeler çeşitlidir. Özellikle bu çeşitlilik Cahiliye ve Emevîler dönemi şiirinde gözlenmiştir. Cahiliye şiirinde oluşturulan göz ile ilgili bütün benzetmeler aynı şekilde Emevîler şiirine intikal etmiş ve şairler tarafından kullanılmıştır. Abbâsîler döneminde yaşanan bütün gelişmelere rağmen aşk şiirlerinde kadın sevgili tasvirlerinde kullanılan benzetmeler kayda değer bir değişim göstermemiştir. Abbâsîler şiirinde göz ile ilgili en ilgi çekici gelişmenin “nergis” benzetmesinin şiire dâhil olması olmuştur. Abbasiler şiiri ile birlikte Arap şiirine yeni bir mazmun olarak giren “nergis” benzetmesi daha sonraki asırlara intikal ederek modern Arap şiirine kadar uzanmış ve önemini günümüze kadar koruyabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alyân, E. & Şevâbîke, M. Ali. (2000). *Divan İmru'l Kays ve Mulhakatihi*. Merkez Zayid Li'tturâs ve't-tarih Yayınları.
- Dîdî, A. (1958). *İlmu'l Cemâl*. Mektebetu Ancello Masriyya.
- Eldehân, S. (1991) *Divan Elve'vâ' ed-Dimaşki*. Dâru's-Sadır.
- Elgazeli, A. (1953). *Divan Ebu Nuvâs Ed-Dehhân Bin Hâni*. Matba'ati Mısır.
- El-Hâdî, S. (1968). *Divan Şemmâh b. Dirâr*. Daru-l Ma'arif Yayınları.
- Eltâi, H. & Ubeydi, R. (1965). *Divan Araci*. Eş-şerike El-İslâmiyye li'ttibâ'eti ve'n neşr.
- Es-seâlibi, E.M. (2000) *Fıkhu'l-Luga ve Sirru'l Arabiyye*. El-Mektebetu'l-'Asriyye
- Fâur, A.Hasan. (1988). *Divan Zuheyr bin Ebî Sulma*. Darul'l Kutubi'l İlmiyye Yayınlar.
- Hâşimi, Ali. (1960). *El-Mer'etüfti-ş Şi'ril Cahili*. Matba'etü-l Mârif
- Hüseyin, M. (2015). *Divan El- A'şa Elkebir*. Elmektebe Elvakfiyye.
- İbn Manzûr, E. (1993). *Lisânu'l 'Arab*. Dâru's-Sadır.
- İsmâil, İ. (1994). *Fi'ş-Ş'iri'l- 'Abbâsî el-Ru'yeve'l-Fen*. Mektebetu'l-Akâdîmiyye.
- Abdülmecit, M. (1952). *Şerh Divan Ömer b. Ebî Rebi'a*. Matbaatu's-Sa'âde.
- Şalak, A. (1984). *El-Ayn Fi'ş Şi'ri'l-Arabî*. Dâru'l-Endelüs.
- Tabbâ', Ö.F. (1993). *Kasâ'idu'l 'Aşk ve'l Cemâl fiş'ş'iri'l 'Arabi*. Darul Erkam
- Tâhir, b. Aşur, M. (2007). *Divan Beşşâr b. Burd*. Vizâretü-s Sekâfe.
- Tırâd, M. (1992). *Şerh Divan Antara*. Daru'l-kitabül Arabi.
- Yanık, N. H.(2016). *Arap Şiirinde Göz İmgesi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, (37), 114-115.
- Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. (2017). (Ceviz, N. Demirayak, K. & Yanık, Nevzat H. Çev.) Ankara Okulu yayınları.
- Yiğit, İ. (2017). "Emeviler". *TDV İslam Ansiklopedisi*. C. 11. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 87-104.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat alanına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
